

O NEKIM TIPOVIMA POGREŠAKA U IZGOVORU ENGLLESKIH GLASOVA

U posljednje se vrijeme izgovoru engleskog jezika, a posebno glasova¹ možda posvećuje manje pažnje nego što je to bilo pred tridesetak godina. Za to svakako postoje i razlozi. Poznato je da su se prije strani jezici učili ponajviše zato da bi se stekla sposobnost čitanja i razumijevanja književnih djela i drugih primjeraka pisanog jezika. Ljudi nisu tako lako i tako često putovali iz zemlje u zemlju, a živa riječ nije tako jednostavno prelazila granicu putem radija, filma, televizije ili pjesme. Učenik se susretao s pisanim tekstom, koji se u slučaju engleskog jezika, već i ortografijom veoma razlikovao od govornog jezika. Jedini način na koji su učenici dolazili u dodir s govorom bio je onaj preko nastavnika. U to vrijeme vladalo je popularno mišljenje da je engleska gramatika jednostavna, a izgovor veoma težak. Smatralo se da se svi engleski glasovi razlikuju od naših i da ih je vrlo teško naučiti. Također se vjerovalo da je jedini uvjet za dobar izgovor »savršeni« izgovor svakog pojedinog glasa u svakoj riječi. Osim toga, priznavao se samo jedan mogući izgovor, koji je bio ideal i koji se nastojao dostići. Tome je, naravno, pridonijelo postojanje prilično krutog izgovornog standarda u samoj Engleskoj, standarda koji je nosio društveni prestiž. Taj standard bio je uzor u nas i jedino njega su nastavnici i učenici nastojali oponašati. Američki izgovor, ako se njegovo postojanje uopće priznavao, bio je nešto nedopustivo. I tako se izgovoru, i to napose izgovoru glasova, posvećivala velika pažnja u okviru naših skromnih mogućnosti. Međutim, kako se tada engleski, kao ni drugi strani jezici, nije učio radi direktnog komuniciranja s izvornim govornicima toga jezika, »lijepi« izgovor bio je nešto čime su se ljudi hvalili, ali je zapravo bio sam sebi svrhom.

Premda sve to nije bilo tako davno, danas se situacija potpuno izmjenila. Svrha učenja stranih jezika u prvom je redu komunikacija i sve je podređeno tom cilju. Govor i svi aspekti govornog jezika dobivaju prednost pred pisanom riječi. Razvoj lingvistike, a posebno fonologije, one grane lingvistike koja se bavi fonemima, tj. jezičnim jedinicama koje imaju razlikovnu funkciju u jeziku, pridonio je tome da se izgovoru dade mjesto koje mu pripada u općem sklopu jezične organizacije. Utvrđeno je da je za razumijevanje i komuniciranje »savršeni« izgovor pojedinih glasova manje važan od opće zvučne slike cijelog izricaja, a za taj opći utisak su pravilni govorni ritam, naglasak i intonacija važniji od izgovora pojedinih glasova, odnosno riječi. Štoviše, pri procuvavanju govora primjećeno je da se neke engleske riječi drukčije izgovaraju i naglašavaju zasebice, a drukčije u vezanom govoru.

U nastavnoj praksi došlo je do velikog preokreta s obzirom na izgovor. Dok je prije nastavnikov izgovor bio jedini uzor učeniku, danas on sluša engleski na svakom koraku, i to različite izgovore britanskog i američkog engleskog s izraženim regionalnim i stilskim obilježjima. U škole ulazi autentični

¹ Želimo naglasiti da ćemo se ovdje ograničiti na izgovor glasova, i to čistih samoglasnika i suglasnika, ne uzimajući u obzir diftonge.

govor, i to putem filma, radija, televizije i magnetofonske vrpce. Sve to pomaže učeniku da bez većih teškoća svlada engleski izgovor, a nastavniku uvelike olakšava posao.

Dakle, učenici uglavnom, s većim ili manjim uspjehom, oponašaju izgovor raznih izvornih govornika uz stalnu prisutnost interferencije glasova materinog jezika. Što učenik kasnije počinje učiti engleski, to je utjecaj materinskog jezika jači.² Više ne postoji jedan jedini »uzor«, izgovor kojemu bi svi nastojali težiti. Ni u Britaniji se više tako čvrsto ne drže standardnog izgovora, pa razne regionalne varijante prodiru u BBC, koji se dugo smatrao putokazom u pitanjima izgovora.³ Američki izgovor čuje se isto tako često kao i britanski čak možda i češće, i mladi ljudi oponašaju ga bez ikakvih opterećenja ili ograničenja.

Kao što smo spomenuli, sve te promjene veoma olakšavaju učenje izgovora i pomažu da se kvaliteta svih aspekata izgovora kod naših učenika neprestano popravlja. Međutim, to još uvijek ne znači da se u izgovoru ne griješi i da izgovor ne treba sistematski ispravljati i poučavati.

Što se tiče izgovora engleskih glasova sa strane hrvatskih govornika, može se spomenuti nekoliko tipova pojava:

1. Usvajaju se razne regionalne varijante, koje se često međusobno miješaju ili se miješaju sa standardnim izgovorom (RP) koji se poučava u školama.

2. Miješa se britanski i američki izgovor.⁴

3. Upotrebljavaju se hrvatski glasovi umjesto odgovarajućih engleskih, i to:

a) tamo gdje je razlika između engleskih i hrvatskih glasova minimalna, npr. upotreba hrvatskih glasova *i, e, o, u, f, v, s, z*, itd. umjesto engleskih [i:], [e], [ɔ:], [u:], [f], [v], [s], [z];

b) tamo gdje je razlika jasno izražena, npr. upotreba hrvatskih glasova *r, t, d, l, p*, itd. umjesto engleskih [r], [t], [d], [l], [p];

c) tamo gdje razlika između dva odgovarajuća glasa može promijeniti značenje riječi ili izričaja, npr. upotreba hrvatskog *e* umjesto engleskog [æ], *i* umjesto [i], *t* umjesto [θ] itd.⁵

Što se od svega toga može prihvatiti, što se može tolerirati, a što treba svakako ispraviti u govoru naših učenika?

Ovdje bismo željeli iznijeti jedno stanovište koje se osniva na dugogodišnjem praktičnom radu s problemima engleskog jezika.

² Mirjana Vilke, *On Compiling Pedagogical Materials*, Studies 6, p. 70, YSCECP, Zagreb 1975, Institute of Linguistics.

³ Vidi citat R. Quirka u Ž. Bujas: *Osnovne izgovorne razlike između britanskog i američkog engleskog*, Strani jezici 3, str. 196, Zagreb 1975.

⁴ Najčešći su primjeri upotreba glasa [æ] umjesto britanskog [a:] u riječima kao *grass, glass* ili izgovor glasa *r* (obično hrvatske varijante!) gdje se u britanskom engleskom ne izgovara. Vidi Bujas, *ibid.* str. 191—197.

⁵ Postoje, naravno, i druge manje ili više izražene pojave u izgovoru engleskih glasova kod hrvatskih govornika, ali nam se ove spomenute čine najvažnijim i najčešćim.

Poći ćemo od pretpostavke da je točan izgovor pojedinih engleskih glasova samo jedan od elemenata izgovora, a izgovor jedan od niza faktora koji zajedno omogućuju razumijevanje govornog jezika i aktivno služenje njime. To znači da izgovor glasova treba uvijek promatrati u okviru cjelokupnog izgovornog kompleksa te da mu ne treba posvetiti suviše veliku pažnju na štetu drugih elemenata izgovora.

U raspravi o tome što možemo, a što ne smijemo prihvatiti u izgovoru glasova moramo uzeti u obzir profil i dob učenika s kojima se susrećemo. Svakako ćemo primijeniti različite kriterije kod studenta angliste i učenika kojima je cilj da se mogu uspješno služiti engleskim jezikom u svojoj struci.

Što se tiče dobi učenika, na mlađe učenike se mogu postavljati veći zahtjevi s obzirom na izgovor,⁶ premda se način na koji ćemo ga učiti izgovor bitno razlikuje od načina na koji poučavamo odrasle. Ako sve to uzmemo u obzir, čini nam se da se izgovor učenika čije glasove karakteriziraju osobine spomenute pod 1 može bez rezerve prihvatiti. Tu se najčešće radi o učenicima koji su svoj izgovor naučili u izravnom kontaktu s izvornim govornicima ili za vrijeme boravka u zemljama gdje je engleski jezik materinski. No možda je ipak potrebno upozoriti učenike da njihov izgovor nosi obilježja jedne pokrajine ili države te da postoji i drugi, možda češći način izgovora.

Kad se radi o učenicima koji unose neke elemente američkog izgovora u inače britanski izgovor (2) i to se po našem mišljenju, može prihvatiti, ako se stvarno radi o elementima američkog izgovora, a ne o pojavi spomenutoj pod 2b ili 2c. Trebalo bi, međutim, te učenike uputiti da postoje i drugi elementi američkog izgovora te nastojati da ih oni učenici koji imaju za to volje i uvjeta usvoje.⁸ Glavnu pažnju poklonit ćemo razmatranju točke 3, tj. upotrebi hrvatskih glasova umjesto odgovarajućih engleskih.

Već smo spomenuli da se nikako ne smije zanemariti interferencija materinskog jezika pri usvajanju elemenata novog jezika. R. Filipović je uočio važnost utjecaja materinskog jezika na usvajanje engleskih glasova pa u svojem udžbeniku iz fonetike (1954. god.) navodi da je to... »Handbook for Students of English Whose Mother Tongue is Serbo-Croat«⁹. U toj specijaliziranoj fonetici R. Filipovića je osim općih karakteristika engleskih glasova zanimao odnos engleskih i hrvatskih glasova, poteškoće na koje će hrvatski učenici engleskog jezika naići u svladavanju izgovora engleskih glasova, kao i način na koji im se može pomoći da poteškoće svladaju. Filipović je podijelio engleske glasove na tri skupine s obzirom na njihov odnos prema hrvatskim glasovima. Suprotno mišljenju da se svi engleski glasovi razlikuju od hrvatskih, on je utvrdio da je velik broj engleskih glasova vrlo sličan hrvatskim glasovima i da se za pedagoške svrhe ta fonetska razlika može zanemariti. U drugu skupinu je Filipović svrstao engleske glasove koji, doduše, imaju neke sličnosti

⁶ Mirjana Vilke: *ibid.*, p. 70.

⁷ I ovdje treba voditi brigu o profilu učenika. Ako se radi o studentu anglisti, stojimo na stanovištu da on ne bi smio miješati te dvije varijante izgovora, već bi se morao dobro služiti jednom, a drugu bi trebao poznavati.

⁸ U ovom slučaju od velike pomoći može biti već spomenuti članak Ž. Bujasa u *Stranim jezicima* 3, 1975, str. 191—197.

⁹ R. Filipović: *Engleski izgovor, fonetski udžbenik za studente engleskog jezika s vježbama i riječnikom izgovora*, Školska knjiga, Zagreb 1954.

s hrvatskim, ali se bitno razlikuju. U trećoj su skupini engleski glasovi koji ne postoje u hrvatskom fonemskom sustavu.¹⁰ Na osnovi istraživanja i svog vlastitog iskustva Filipović je ustvrdio da glasovi iz druge skupine, tj. oni koji su donekle »slični«, pričinjaju najviše poteškoća našim učenicima.

Ta Filipovićeva podjela zapravo nam je bila polazna točka za proučavanje i promatranje pojava u izgovoru današnjih učenika, i za vrednovanje njihovih grešaka.

Tako je pod 2a mišljena upotreba jednog od hrvatskih glasova umjesto engleskog glasa iz prve skupine. To su samoglasnici [i:], [e], [u:], prema Filipoviću, a mi bismo uključili još i [ɔ:] i suglasnici [b], [g], [m], [n], [f], [v], [s], [z], [ʃ], [ʒ], [j], i uz malu rezervu [tʃ,] [dʒ], [h]. Po našem mišljenju, takva se zamjena može prihvatiti jer su razlike u većini slučajeva neznatne. I zato nam se čini da u ovom slučaju ne bi trebalo insistirati na nekom savršenstvu u izgovoru glasova kad znamo da postoji mnogo važnijih stvari kojima treba posvetiti pažnju i vrijeme.

Situacija je različita kod pojava spomenutih pod 2b. Ovdje se radi o nekim glasovima iz druge skupine, i to o [p], [t], [k], [d], [l], [r]. Dok su engleski suglasnici [t] i [d] alveoralni, hrvatski su dentalni. Osim toga, englesko [t], kao i [p] i [k], često je popraćeno aspiracijom u početnom naglašenom slogu, dok hrvatski *p, t, k*, nemaju to obilježje. To je samo jedan primjer, a takvo izražene razlike postoje kod engleskog [r] i jedne varijante [l]. Ima mnogo naših učenika koji će umjesto tih engleskih glasova automatski upotrijebiti odgovarajuće hrvatske, jer za njih razlika nije dovoljno izražena, a osim toga, to im je i najjednostavnije. Što se događa, jesu li to greške i koliko su ozbiljne?

To su svakako greške, za razliku od pojava spomenutih pod 1, 2, i 2a. Riječi u kojima se nalaze navedeni glasovi nisu pravilno izgovorene, a čitav izričaj, odnosno govor, zvuči neengleski. Izvorni govornik bi rekao da takav učenik govori s »akcentom«. Međutim, ako taj isti učenik istodobno ne pravi mnogo ozbiljnih grešaka u naglasku, ritmu, intonaciji rečeničkoj strukturi i u izboru rječnika, takve greške u izgovoru glasova u većini slučajeva neće ometati komuniciranje. Dobro je poznato da u vezanom govoru postoji niz različitih elemenata koji prenose jednu te istu obavijest, tako da jedan tako iskričljivo izgovoreni glas ne može ozbiljno ugroziti razumijevanje.

Učenike, naravno, treba upozoriti na greške, istaknuti razlike između engleskih glasova i onih u materinskom jeziku i pomoći im da nauče pravilno izgovarati engleske glasove. Zgodno je, možda, naglasiti da sve dok budu pravili takve greške u izgovoru navedenih glasova njihov engleski izgovor ne može postati sličan izgovoru izvornog govornika.

Međutim, mislimo da pri vrednovanju grešaka u izgovoru glasova greške ove vrste nikako ne dolaze na prvo mjesto.

Konačno dolazimo do pojava spomenutih pod 2c. Ovdje se radi o samoglasnicima [i], [æ], [a:], [ɔ], [u], [ʌ] iz druge skupine i o glasovima iz treće grupe [θ], [ð], [z]. [w], dakle o nekim glasovima za koje u hrvatskom postoje donekle slični glasovi i o onima koji ne postoje u hrvatskom. Što se događa s izgovorom tih glasova kod nekih naših učenika? Pod utjecajem materinskog jezika

¹⁰ Filipović: Engleski izgovor, str. 38—39.

oni jednostavno zamjenjuju odgovarajući engleski glas s najbližnjim hrvatskim. Tako npr. glasove [i], [æ], [ɔ], [u] obično zamjenjuju s hrvatskim *i*, *e*, *o*, *u*; [a:] i [ʌ] s našim *a*; praveći jedino malu razliku u duljini; glas [w] često se zamjenjuje našim *v*, [ŋ] s *ng*, [θ] s *t*, *f*, ili *s*, a [ʃ] s *d*, *v*, *z* ili *dz*. Željeli bismo napomenuti da su zamjene glasova iz druge skupine češće i da velik broj učenika bez poteškoća usvaja nove glasove iz treće skupine.¹¹ I opet moramo dopustiti da i u ovom slučaju, kao i u dosad spomenutim, često neće doći do prekida u komunikaciji, osim ako se ne radi o potpunom početniku, koji pravi teške greške u svim aspektima izgovora, u gramatici i u rječniku. Ako neki učenik kaže:

aid 'laik ə driŋk əv 'vɔ:tə

umjesto:

aid 'laik ə driŋk əv 'wɔ:tə,

slušalac će vjerojatno zaključiti da se radi o vodi jer riječ ['vɔ:tə] ne postoji u engleskom.

Ako netko kaže npr.:

hi: 'set 'daun

a želi reći:

hi: 'sæt 'daun,

slušalac u komunikaciji će najvjerojatnije razumjeti o čemu se radi, i to u prvom redu zato jer uz glagol [set'daun] mora doći objekt, tj. — we always set *something* down. Znači, ako se prihvati [set], izričaj je negramatičan i slušalac će ga automatski zamijeniti s gramatički ispravnim, pogotovo ako mu i širi kontekst potvrdi da se radi o prošlom vremenu glagola [sit], a ne [set]. Evo još jednog primjera! Umjesto:

aiv gət 'θri: 'kəuts

neki učenici kažu:

aiv gət 'tri: 'kəuts.

U ovom slučaju se događaju dvije stvari. Kao prvo, hrvatski broj *tri* se na prvi pogled od engleskog razlikuje samo po početnom glasu, koji mora biti [θ].¹² Budući da je taj glas nov za našeg učenika, a izgovara se s jezikom na zubima, učenik ga najčešće zamjenjuje s hrvatskim dentalnim glasom *t*, koji mu izvrsno odgovara u ovom slučaju ier mu se čini da dobiva potpuni semantički ekvivalent za englesku riječ. Međutim [tri:] u engleskom znači nešto posve drugo, pa i izgovara se drukčije nego hrvatski broj *tri*.

Ali i u ovom slučaju možda neće doći do zabune jer na temelju osnovnog poznavanja engleske gramatike i leksika slušalac će metodom isključivanja doći do zaključka da je na engleskom [tri: 'kəuts] besmislica i da je govornik

¹¹ To potvrđuje tezu R. Filipovića da su glasovi iz druge skupine najteži za hrvatske učenike.

¹² Razlikuje se, naravno, i po glasu [r], odnosno u izgovoru suglasničkog skupa [tr]

najvjerojatnije mislio na broj. [θri:], koji na ovom mjestu odgovara gramatički i semantički. Osim toga, i ovdje, kao i u ostalim primjerima, širi kontekst predstavlja važan zalihosni (redundantni) element koji pomaže da unatoč greškama ne dođe do prekida u komunikaciji.

Međutim, premda zbog takvih grešaka možda i ne dolazi do smetnji u komuniciranju, one su ozbiljne i opasne jer je rezultat često besmislen i negramatičan govor. Mislimo da se nikako ne bi smjelo prelaziti preko grešaka te vrste. Učenike treba jasno upozoriti na razliku između naših i engleskih glasova i nastojati da te razlike ostvare u svom izgovoru. Čini nam se da je radi motivacije korisno iznijeti nekoliko primjera besmislenih i smiješnih izričaja koji nastaju kao posljedica takvih grešaka.

No postoji još jedna vrsta grešaka, koje su vezane uz pojave spomenute pod 2c, a odnose se prvenstveno na samoglasnike [i], [æ], [ʌ], [a:], [ɔ], [u] iz druge skupine. Kao što smo već rekli, neki učenici, pod utjecajem materinskog jezika, upotrebljavaju najslbližnji hrvatski glas umjesto odgovarajućeg engleskog, u ovom slučaju *i, e, a, o, u*. Međutim, engleski je samoglasnički sustav bogatiji od hrvatskog.¹³ U engleskom postoji još jedan niz samoglasnika, tj. [i:], [e:], [ɔ:], [u:]. To su oni samoglasnici koje je Filipović svrstao u prvu skupinu i za koje smo rekli da se mogu bez težih posljedica zamijeniti našim glasovima *i, e, o, u*. Što se zapravo događa? Naši učenici pojednostavljuju engleski samoglasnički sustav, pa dva niza različitih fonema zamjenjuju našim *i, e, o, a, u*, i to, naravno, s većim ili manjim uspjehom. No kao što znamo, u engleskom se radi o kvalitetno različitim fonemima i o razlici u njihovoj realizaciji može ovisiti razlika u značenju riječi, kao npr. [si:n] — [sin], [bed] — [bæd], [ka:t] — [kʌt] itd.

I tako može doći do grešaka ovog tipa:

umjesto:	hi: wəz 'li:viŋ wið 'peg
učenik često kaže:	hi: wəz 'li:viŋ wið 'peg.
Hi umjesto:	aim 'lukiŋ fə mai 'pen
često se čuje:	aim 'lukiŋ fə mai 'pən.

Ti primjeri razlikuju se od prije spomenutih po tome što su svi izričaji potpuno ispravni s obzirom na izgovor, gramatiku i rječnik, pa osim konteksta ne postoje drugi zalihosni elementi koji bi slušaocu pomogli da točno interpretira obavijest. Zbog toga može doći od zabune i smetnji u komuniciranju. Ako naš učenik upotrijebi realizaciju hrvatskog fonema *a* umjesto engleskog [a:] ili [ʌ] u primjerima:

ðə 'ləukl 'taip əv 'bɑ:n iz 'kwait ʌn'ju:zʊəl
 ðə 'ləukl 'taip əv 'bʌn iz 'kwait ʌn'ju:zʊəl¹⁴

¹³ Ako se izuzmu naglasak i duljina, a to su zasebni elementi.

¹⁴ Primjeri za tu vrstu grešaka djelomično su uzeti iz knjige L. A. Hill: *Drills and Tests in English Sounds*, Longmans, 1961.

i opet može doći do prekida u komunikaciji, jer ne samo da se ne zna da li je govornik želio reći [ba:n] ili [bʌn], već je upotrijebio glas koji se po svojim osobinama izrazito razlikuje i od engleskog [a:] i [ʌ].¹⁵

Po našem mišljenju to je najozbiljniji i najopasniji tip grešaka,¹⁶ protiv kojih se treba energično boriti.¹⁷ Učenicima bi trebalo na primjerima pokazati kako se zamjenom ili lošim izgovorom tih glasova može bitno promijeniti značenje ne samo riječi već i cijelog izričaja. Također bi trebalo primjerima (kao npr. [bi:t] — [bid]) ilustrirati da razlika u duljini nije ono glavno što razlikuje ta dva glasa. Upornim i sistematskim vježbanjem sluha treba učenike naviknuti da čuju razliku između parova engleskih glasova i na kraju treba ih naučiti da tu razliku prave u vlastitom izgovoru.

Iz prethodnog prikaza možemo izvući slijedeće zaključke:

1. Izgovoru glasova treba dati pravo mjesto u sklopu složenog procesa učenja engleskog jezika. Izgovor glasova svakako nije jedan od najbitnijih činilaca, ali se ne smije zanemariti i prepustiti učenicima da bez stručne pomoći nastavnika uče izgovor isključivo oponašajući izvornog govornika.

2. Ne bi se smjele na račun neke lažne tečnosti tolerirati sve greške u izgovoru glasova.

3. Greške u izgovoru glasova treba svrstati po težini i opasnosti koju predstavljaju za neometani tok komunikacije, pa im prema tom poretku posvećivati više ili manje pažnje.

4. Najozbiljnije su one greške koje uslijed pomanjkanja ostalih zalihosnih elemenata mogu ozbiljno ugroziti komuniciranje. Takve greške treba nastojati svim silama iskorijeniti sistematskim radom, kao što se to čini s gramatičkim i ostalim greškama.

5. Druge po ozbiljnosti su one greške koje možda ne ugrožavaju komuniciranje, ali rezultiraju u gramatički i semantički neprihvatljivim izričajima. I te greške treba ispraviti.

6. Manje su ozbiljne greške koje doprinose tome da učenikov govor zvuči strano, neengleski. Tim greškama treba također obratiti odgovarajuću pažnju ovisno o profilu učenika i stupnju koji je dostigao u učenju engleskog.

7. Nije potrebno trošiti vrijeme na ispravljanje sitnih odstupanja u izgovoru glasova, a pogotovo na ispravljanje regionalnih i dijalektalnih natruha.

8. Kad se radi o izgovoru glasova, treba polaziti od sličnih elemenata u hrvatskom i engleskom, ali treba jasno istaknuti razlike i nastojati da ih učenici uoče i prihvate u vlastitom izgovoru.¹⁸

¹⁵ Učenici će vjerojatno praviti male razlike u duljini našeg glasa da bi time pokazali da se radi o dva različita engleska glasa.

¹⁶ Uz probleme koji se javljaju u vezi s izgovorom diftonga na koje se nismo osvrnuli u ovom prikazu.

¹⁷ Kod ove orste grešaka možda je stanovitu zabunu unio i tip fonetske transkripcije koji su kod nas upotrebljava, a bazira se na D. Jones: English Pronouncing Dictionary. Po toj transkripciji se čini da je duljina jedina razlika među parovima [i:] — [i], [ɔ:] — [ɔ], [u:] — [u], a to je, naravno, krivo, jer je razlika u kvaliteti važnija od razlike u kvantiteti.

¹⁸ Nastavniku i učeniku može od velike pomoći biti spomenuta Filipovićeve kategorizacija engleskih glasova u R. Filipović, *ibid.*, str. 38.